

Klaudia Popielska

Twórczość Aleksandra Zarzyckiego. Inspiracje – gatunki – język muzyczny

Muzyka polska drugiej połowy XIX wieku – mimo rosnącego zainteresowania nią, tak w środowisku badawczym, jak i wykonawczym – w dalszym ciągu pozostaje rzadkim przedmiotem badań. Warto zauważyć jednak, że w okresie tym, naznaczonym zdobyczami osiągnięć pianistycznych Fryderyka Chopina, kolejne generacje kompozytorów bardzo często pozostawały w cieniu „wielkiego mistrza”, a ich twórczość bywała zapominana na wiele lat. Na terenach Polski pod zaborami działało wielu wybitnych kompozytorów, których działalność bardzo często wykraczała poza pracę twórczą. Taką postacią był niewątpliwie Aleksander Zarzycki (1834-1895) – polski kompozytor, wirtuoz fortepianu, działacz kulturowy, pedagog, a także dyrektor warszawskich instytucji muzycznych (Instytutu Muzycznego, Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego) oraz kierownik chóru i orkiestry katedry św. Jana w Warszawie.

Przedmiotem niniejszej dysertacji jest twórczość Aleksandra Zarzyckiego, która obejmuje czterdzieści dzieł opusowanych oraz kilkanaście utworów nieopusowanych. Gatunki podejmowane przez Zarzyckiego doskonale oddają tendencję twórczą panującą w polskiej muzyce drugiej połowy XIX wieku, polegającą na znacznej dysproporcji pomiędzy kompozycjami symfonicznymi (które pisywano stosunkowo rzadko) a utworami przeznaczonymi na mniejsze składy, zwłaszcza na fortepian solo.

Celem niniejszej pracy było przywrócenie twórczości Zarzyckiego do obiegu – tak w nauce, jak i praktyce wykonawczej, poprzez ukazanie jej cech i stylistyki – a także popularyzacja tego repertuaru. Niezbędne w realizacji tego celu okazało się umiejscowienie spuścizny Zarzyckiego, ale również i wszelkiej jego działalności, w kontekście epoki. Kluczowe z kolei dla realizacji wspomnianych celów stało się sporządzenie wykazu wszystkich dzieł Zarzyckiego, który z pewnością będzie pomocny nie tylko dla samych badaczy muzyki XIX-wiecznej, ale także i dla jej wykonawców. Nadrzędnym celem niniejszej dysertacji była więc chęć wypełnienia ogromnej luki w badaniach nad twórczością Aleksandra Zarzyckiego, która jest niezwykle istotnym elementem w kontekście całej spuścizny muzyki polskiej XIX wieku.

W dorobku twórczym Zarzyckiego najliczniej reprezentowane są popularne w romantyzmie pieśni solowe z towarzyszeniem fortepianu, które kompozytor łączył w mniejsze bądź większe zbiory. Do najbardziej znaczących wśród tych zbiorów można niewątpliwie zaliczyć jego dwa *Śpiewniki* op. 13 i 14, w których dostrzegalne są inspiracje *Śpiewnikami*

domowymi Moniuszki. Zarzycki w swych pieśniach wykorzystywał przede wszystkim teksty poetów polskich – przez co m.in. realizował w ten sposób idiom muzyki narodowej – ale także teksty poetów zagranicznych, cieszących się powszechnym uznaniem także wśród innych kompozytorów.

W toku prowadzonych badań udało się uzyskać wiele cennych wniosków, które pozwalają w nowym świetle spojrzeć na twórczość Zarzyckiego. Utwory na fortepian solo w dorobku Zarzyckiego reprezentuje z kolei 27 kompozycji, które można zaklasyfikować jako miniatury liryczne. Silnie eksponowane są w nich z jednej strony nawiązania do utworów o proveniencji tanecznej (mazurki, walce), ale także odwołania do gatunków pieśniowych (barkarole, „poematy muzyczne”, *chants sans parole*). W tym repertuarze mocno zaznacza się czynnik wirtuozowski związany z założeniami stylu brillante, który skądinąd świadczy o inspiracjach twórczością takich kompozytorów jak m.in. Chopin, Liszt, Henselt czy też Hummel.

Znacznie skromniej – pod względem ilościowym – przedstawia się w spuściźnie Zarzyckiego muzyka symfoniczna i kameralna. Wśród dostępnych współcześnie dzieł symfonicznych tego kompozytora wymienić można jeden utwór na orkiestrę – *Suite polonaise* op. 37 – dwie kompozycje na fortepian z towarzyszeniem orkiestry (*Grande polonaise* op. 7 oraz *Concerto As-dur* op. 17) oraz dwa utwory na skrzypce i orkiestrę (*Mazourka G-dur* op. 26, *Introduction et Cracovienne D-dur* op. 35). We wszystkich tych kompozycjach, podobnie jak w utworach na fortepian solo, ważnym czynnikiem jest obecna wirtuozeria, przy jednoczesnym zachowaniu łatwo uchwytnych audytywnie kantylen.

Twórczość Zarzyckiego w ogólnym zarysie charakteryzuje się więc wyraźną obecnością czynnika wirtuozowskiego, realizacją idiomu narodowego (m.in. za sprawą licznych odniesień do polskich tańców narodowych czy też korzystaniem z polskiej poezji w pieśniach solowych z towarzyszeniem fortepianu), a także – w dużym stopniu – podążaniem za wyznacznikami stylistyczno-formalnymi danych gatunków muzycznych. Z drugiej jednak strony jest to język muzyczny niepozbawiony cech indywidualnych. Doskonałym tego przykładem może być dość swobodne, jak na ówczesne czasy, kształtowanie formalne niektórych gatunków oraz częste stosowanie stopniowego odchodzenia od budowy okresowej w funkcji formotwórczej na rzecz redukcji tematów do fraz i motywów. Charakterystyczną cechą dla utworów Zarzyckiego jest także strategia dotycząca prezentowania tematów, która zazwyczaj polega na pokazie danego tematu w jego pierwotnej postaci i niemal natychmiastowemu ukazywaniu jego wariantu (lub kilku wariantów), który następnie bardzo często poddawany jest ewolucyjnemu rozwojowi lub rzadziej – ulega redukcji. Indywidualizm

twórczy w niektórych kompozycjach Zarzyckiego uwidacznia się także w wykorzystywaniu przez niego różnych strojów tych samych instrumentów nawet na przestrzeni jednego dzieła. Takie działania wynikają z dużej świadomości kompozytora w zakresie walorów kolorystycznych i brzmieniowych instrumentów. Urozmaicone brzmienie Zarzycki osiągał także poprzez użycie w niektórych utworach mniej typowych rozwiązań tonalnych, do których zaliczyć można: pojawianie się akordów zmniejszonych, stosowanie dwuznacznych struktur harmonicznnych czy też wychodzenie poza tercjową budowę akordów.

W niniejszej dysertacji – poza uporządkowaniem dorobku twórczego Zarzyckiego, przedstawieniem wyników analiz całego dostępnego obecnie repertuaru kompozytora, a także próby nakreślenia charakterystyki jego dzieł – ważnym zagadnieniem jest także przybliżenie samej postaci Aleksandra Zarzyckiego. Dokonuje się to w pierwszej części dysertacji, w której zostają poruszane takie wątki z biografii kompozytora jak: wczesne lata i edukacja muzyczna, kariera pianistyczna, ważne znajomości, działalność warszawska, życie prywatne i osobowość artysty.